

Vijf jaar Soortbeschermingsplan Lepelaar

Tom den Boer & Hesper Schutte

Een soortbeschermingsplan is één van de instrumenten die de overheid kan inzetten bij natuurbescherming. Voor het plan voor de Lepelaar gaf het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij in 1994 het startsein. Onder coördinatie van Vogelbescherming Nederland werkten gedurende de afgelopen vijf jaar vele professionals en vrijwilligers nauw samen aan het toekomstperspectief van deze Rode Lijst-soort. In april is het soortbeschermingsplan afgesloten met de uitgave van een boek. De Lepelaar is één van de 57 kwetsbare en bedreigde soorten broedvogels van de Rode Lijst. Nederland is van internationale betekenis voor de Lepelaar, omdat bijna de helft van de West-Europese populatie hier broedt. Door zijn beperkte verspreiding, de bedreigingen van zijn leefomgeving en de sterke afname van het aantal broedparen in de jaren zestig is de soort kwetsbaar.

Van exploitatie naar bescherming

Voor een goed begrip van de huidige inspanningen voor de Lepelaar is een kort historisch perspectief onontbeerlijk. De keuze van activiteiten en de daaruit voortvloeiende besteding van gelden via het Soortbeschermingsplan Lepelaar is namelijk een logisch vervolg op de ontwikkelingen van vóór 1994.

In de vorige eeuw broedden in Nederland ten minste duizend en mogelijk enkele duizenden paren Lepelaars. Rond 1900 was dat teruggelopen tot slechts enkele honderden. Twee belangrijke oorzaken daarvoor waren de drastische afname van geschikt broedgebied ten gevolge van inpoldering en grootschalige handel in eieren en kuikens. Het 'rapen' van eieren en het 'schudden' van jongen was een privilege van de landeigenaar dat kon worden verhuurd voor goed geld (Brouwer 1964). Daardoor was er gelukkig nog sprake van enige regulering en het tegengaan van 'roofbouw'.

Tot de Tweede Wereldoorlog groeide het aantal broedparen weer geleidelijk tot vierhonderd à vijfhonderd (Van Ommering & Walter 1994). Deze toename was onder meer het gevolg van een betere wettelijke bescherming dankzij de Vogelwetten van 1912 en 1936 en bescherming van belangrijke broedgebieden als het Naardermeer. Ronduit slecht verging het de vogels in de jaren zestig, met een dieptepunt van nog geen tweehonderd broedparen in 1968. Die crisis werd vooral veroorzaakt door industriële giflozingen. Na een verbod op deze lozingen en aansluitend een verbod op schadelijke bestrijdingsmiddelen in de landbouw zette zich weer een stijgende lijn in.

De laatste tien jaar is de opleving versneld dankzij nieuwe lepelaarkolonies op diverse Waddeneilanden. Tegelijk met deze stijgende lijn groeide ook het inzicht, dat een duurzame toekomst van de Lepelaar in ons land niet zonder meer aan het toeval kan worden overgelaten. De soort zou zijn gebaat bij verbetering en uitbreiding van broeden- en voedselgebieden, maar ook trek en overwintering verdienen zorg. Dit zijn dan ook de pijlers van het Soortbeschermingsplan Lepelaar.

Samenwerking aan de basis

Het soortbeschermingsplan is een relatief bescheiden beleidsinstrument. De budgetten zijn in het algemeen niet toereikend voor financiering van zelfs maar één natuurontwikkelingspro-

ject of één project voor integraal waterbeheer van enige omvang. De kracht van het plan voor de Lepelaar ligt veeleer in het bundelen van kracht en kennis en het stimuleren en ondersteunen van diverse betrokkenen om daar waar het in hun vermogen ligt maatregelen te treffen en financiële steun te bieden. Dat streven is terug te vinden in de samenstelling van de Stuurgroep Lepelaar, die verantwoordelijk is voor de uitvoering van het beschermingsplan. Hierin zijn het ministerie en regionale directies van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV), provincies, waterschappen, terreinbeherende organisaties en Vogelbescherming Nederland vertegenwoordigd.

Doelstellingen

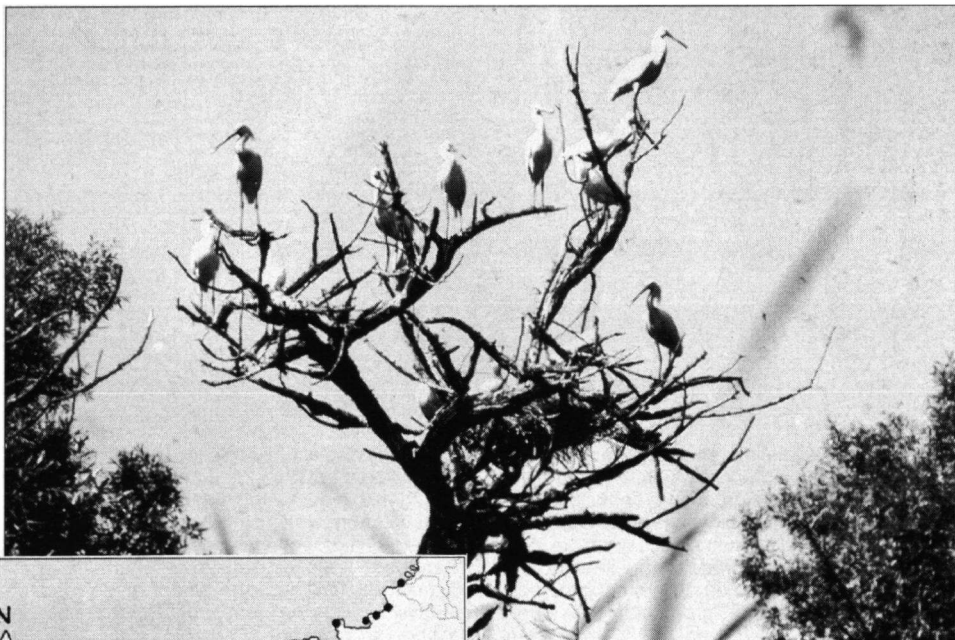
De officiële doelstelling van het Soortbeschermingsplan Lepelaar luidt: *'de kansen op het duurzaam en zelfstandig voortbestaan van de Lepelaar als broedvogel in ons land belangrijk vergroten'*. Meer concreet betekent dat een gewenste groei van de Nederlandse populaties tot circa duizend broedparen rond het jaar 2010 en de groei van het aantal kolonies tot ten minste vijftien à twintig met een goede spreiding over laag Nederland.

Daarvoor moeten nieuwe broed- en voedselgebieden worden gecreëerd, waterkwaliteit verbeterd, verstoring tegengegaan en onnatuurlijke doodsoorzaken als hoogspanningsleidingen weggenomen. Bovendien moet de bescherming van belangrijke pleisterplaatsen langs de trekroute en van overwinteringsgebieden ter hand worden genomen.

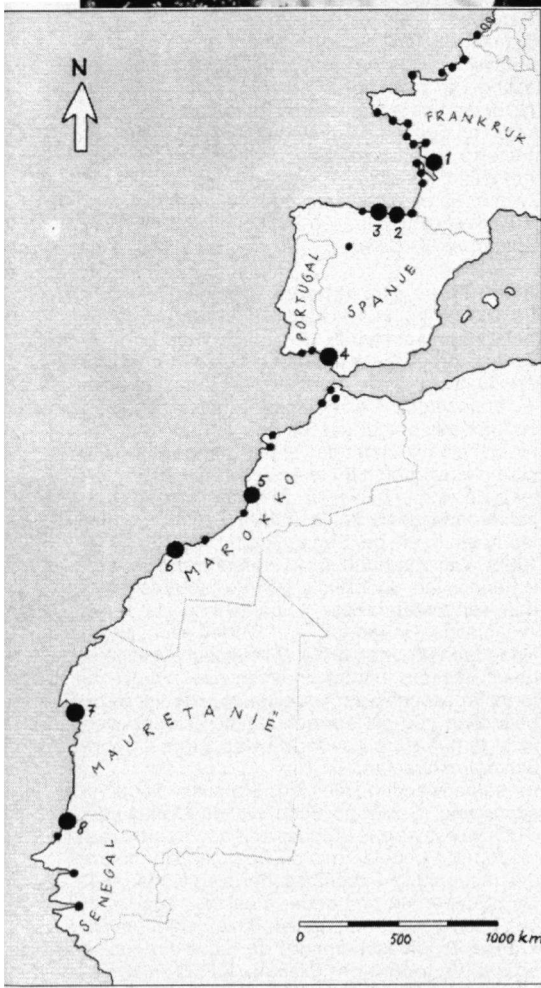
Sinds de presentatie van het Soortbeschermingsplan Lepelaar is aan een gevarieerd aantal maatregelen gewerkt om deze doelstellingen te bereiken. Globaal kwamen deze neer op onderzoek, kennis- en informatie-overdracht en het treffen van concrete maatregelen. Daarbij is een onderverdeling te maken in broedgebieden, voedselgebieden en trekroute.

Broedgebieden

Risicospreiding door spreiding van broedkolonies is een belangrijk uitgangspunt voor het beschermen van de Lepelaar. Gedeeltelijk hangt dat samen met herstel van grootschalige moerasgebieden, waar de Lepelaar van nature thuishoort. In dat opzicht fungeert de soort dus ook als indicator voor een biotoop. In het kader van

Lepelaars broeden steeds vaker en steeds hoger in struiken en bomen. Dit maakt ze minder kwetsbaar ten opzichte van Vossen.
Foto: Udo Hirsch.

het plan is inventariserend onderzoek gedaan naar potentiële broedgebieden in ons land. In Zeeland, Zuid-Holland, Overijssel, Friesland en Groningen, de meest kansrijke provincies, zijn hierover workshops georganiseerd voor terreinen waterbeheerders, provinciale overheden en andere betrokkenen (vergelijk Anonymus 1997 & 1998). Zo werd inzichtelijk welke specifieke maatregelen gewenst zijn om van een potentiële naar een daadwerkelijke broedplaats te komen en wie daarbij betrokken zouden moeten zijn. De grootste belemmeringen voor nieuwe vestigingen op het vasteland van Nederland blijken het ontbreken van geschikte voedselgebieden rond potentiële broedgebieden, het ontbreken van voldoende rust in het broedseizoen en de aanwezigheid van Vossen te zijn. Binnen het soortbeschermingsplan is daar veel aandacht aan besteed.

Er is gezocht naar maatregelen om de rust te bevorderen en de toegankelijkheid van kansrijke broedlocaties voor Vossen te beperken. Terreinbezoeken en gesprekken met beheerders hebben bijvoorbeeld bijgedragen aan het creëren van eilandsituaties in het IJsselmeer en het Vossemeer, het zorgvuldig zoneren van recreatie in het Nationaal Park Schiermonnikoog en het op verscheidene plaatsen bijstellen van plannen

Pleisterplaatsen van de Lepelaar langs de trekbaan in Europa en Afrika. De belangrijkste gebieden: 1. Marais de Moëze, 2. Ria de Guernica, 3. Baal van Santos, 4. Marismas del Guadalquivir, 5. Qued Sous, 6. Khniffis Lagune, 7. Banc d'Arguin, 8. Senegaldelta.
Bron: Ingrid Joustra.

Onvoldoende voedsel is waarschijnlijk de belangrijkste belemmering om meer te gaan broeden op het vasteland.
Foto: Wim Klomp/Foto Natura.

voor natuurontwikkeling ten gunste van de Lepelaar. Dankzij voorlichting aan ballonvaarders is de verstoring door die groep in broedkolonies afgenomen. Hoe belangrijk vossenwerende maatregelen in één gebied kunnen zijn toont het Zwanewater. Hier kon de broedkolonie in stand blijven en het broedsucces droeg indirect in belangrijke mate bij aan de groei van het aantal broedparen op Texel en andere Waddeneilanden.

Voedselgebieden

Alle kolonies in Nederland zijn in het vroege voorjaar voor een belangrijk deel afhankelijk van het voedselaanbod in zoetwatersystemen, met name van de stekelbaars hierin. Er is een flinke inspanning geleverd met vele vrijwillige waarnemers om in kaart te brengen waar Lepelaars foerageren en welke knelpunten op die plaatsen de meeste aandacht vragen (Jonker 1992, Van Dijk 1995, Wintermans & Wymenga 1996, Wymenga in voorbereiding). Die bevindingen zijn verwerkt in de uitgave 'Voedsel voor lepelaars' van Vogelbescherming Nederland. Het is een praktische leidraad voor terrein- en waterbeheerders met tal van concrete aanbevelingen voor verbetering van voedselgebieden. De brochure is ruim verspreid en toegelicht.

In het kader van het soortbeschermingsplan werd met verscheidene waterschappen in laag Nederland overleg gevoerd over lokale verbeteringen. Ook werd een symposium georganiseerd onder voorzitterschap van de Unie van Waterschappen (symposium Lepelaars in de Lage Landen). De informatie van workshops in het Deltagebied en met de provincies Friesland, Groningen en Overijssel hebben gezorgd voor een goede aanvullende verspreiding van kennis onder terrein- en waterbeheerders. Met bijna alle milieufederaties in laag Nederland zijn afspraken gemaakt over de inbreng van maatregelen voor de Lepelaar in peilbesluiten, inrichtings- en onderhoudsplannen en waterbeheersplannen. Het aantal verzoeken om advies, overleg, bemiddeling en voorlichting nam door publiciteit fors toe.

Behalve overleg en advies zijn dankzij het plan ook stimuleringsbijdragen geleverd voor ver-

scheidene projecten zoals de hevelvispassage en de vistrap op Texel, de inrichting van voedselgebieden bij de Landinrichting Schagerkogge, de bevordering van visintrek langs de Friese IJsselmeerkust en voedselonderzoek rondom Delft (Sandberg 1998).

Bij maatregelen voor verbetering van de voedselsituatie speelde het probleem van toxische belasting van prooidieren geen rol meer.

Watervervuiling met (zware) gifstoffen blijft uiteraard een punt van aandacht, maar het is een afnemend probleem. Een recente studie aan vroegtijdig gestorven lepelaarkuikens uit het Zwanewater, uitgevoerd door het Instituut Voor Milieuvraagstukken, bevestigt dit beeld (Van Hattum et al 1998).

Trekroute en overwinteringsgebied

De overleving van volwassen Lepelaars is de laatste tien jaar stabiel. De broedpopulatie in Nederland groeit. Deze gegevens duiden erop dat de situatie langs de trekroute voor Lepelaars niet is verslechterd. Desondanks is het van belang om hier een vinger aan de pols te houden, door ten minste de komende vijf jaar ringgegevens te blijven verzamelen en te analyseren. Ernst Poorter is de pionier geweest van het buitenlandse lepelaaronderzoek. Al in 1980 bezocht Poorter Mauretanië en de Senegaldelta (Poorter et al 1982). Van zijn hand is het eerste overzicht verschenen van doortrek en overwinteringsgebieden van Nederlandse Lepelaars in de reeks Technische Rapporten van Vogelbescherming Nederland (Poorter 1990). Dit overzicht is in 1996 geactualiseerd, omdat sindsdien veel nieuwe informatie beschikbaar is gekomen. Het ligt in de bedoeling nog dit jaar een laatste actueel overzicht te publiceren onder de vlag van het soortbeschermingsplan.

In samenwerking met de Spaanse Vogelbescherming (Sociedad Española de Ornitología, SEO), is extra aandacht besteed aan doortrekgebieden van Lepelaars in de Spaanse binnenlanden met geld van Vogelbescherming Nederland. De SEO probeert nu onder meer te zorgen voor een betere bescherming van deze gebieden. De Franse Vogelbescherming, de Ligue Française pour la Protection des Oiseaux (LPO) en Vogel-

bescherming Nederland zijn in 1991 met een gezamenlijk project begonnen om een gedeelte van Marais de Moëze en later enkele hectare in de Marais Poitevin weer geschikt te maken als voedsel- en rustgebied voor trekvogels, met name doortrekkende Lepelaars (Bonjer 1993). Deze werkzaamheden waren mogelijk dankzij een succesvolle fondswerving in 1989 onder de leiding van Vogelbescherming Nederland en een gift van Stichting Doen. Uit onderzoek is gebleken dat doortrekkende Lepelaars gemiddeld acht dagen in het gebied verblijven en vrijwel uitsluitend voedsel zoeken in het nieuw ingerichte gebied (Boileau & Plichon LPO, in voorbereiding). Het project maakt onderdeel uit van een veel groter kustproject van LPO en andere Franse organisaties en heeft veel bijgedragen aan de sterk groeiende belangstelling onder Franse vogelaars. Het leidt nog steeds tot allerlei lokale initiatieven.

Er zijn verscheidene expedities georganiseerd naar de overwinteringsgebieden in Afrika: met name Marokko, Senegal en Mauretanië. Door deze expedities is veel meer bekend over overwinteringsstrategieën van Nederlandse Lepelaars en over bedreigingen in doortrek- en overwinteringsgebieden in Afrika. Deze kennis wordt ingezet in het beschermingsprogramma van de Afrikaanse Partner van BirdLife International. De activiteiten zijn er onder meer op gericht om te zorgen voor zelfstandige, nationale natuurbeschermingsorganisaties in landen met belangrijke gebieden voor (onder meer) Nederlandse vogels.

Terugblik en toekomst

In het kader van het Soortbeschermingsplan Lepelaar zijn meer dan zeventig projecten uitgevoerd en onder de aandacht gebracht van meer dan twintig verschillende organisaties en instellingen. Het betreft onderzoeksprojecten gericht op het verzamelen van de noodzakelijke kennis om de Lepelaar en zijn biotoop te beschermen. Verder gaat het om projecten waarbij planvoorbereiding plaatsvindt voor aanleg en/of verbetering van broed- en voedselgebieden. Voor een ander deel zijn al met succes projecten uitgevoerd. Daarnaast staan er voor de nabije toekomst diverse projecten op stapel van terreinbeherende organisaties, waterschappen en overheden. Er is een uitgebreid netwerk opgebouwd van professionals en vrijwilligers, die ieder vanuit hun positie bijdragen en hebben bijgedragen aan een beter leefgebied voor Lepelaars.

De meest recente kennis en een meer compleet overzicht van projecten staat in het boek *Lang leve de lepelaar*, waarvan het eerste exemplaar op 15 april aan staatssecretaris G.H. Faber van het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij wordt overhandigd. Een aantal projecten wordt in het boek toegelicht door de meest betrokken personen.

De Lepelaar heeft, naar het zich laat aanzien, een rooskleurige toekomst in Nederland. De aandachtspunten wat betreft voedselaanbod, rust, grote aaneengesloten broedgebieden en veilige trekroutes worden opgenomen in het werk van Vogelbescherming Nederland voor moerasvogels in het algemeen. Daarmee kan het soortbeschermingsplan voor de Lepelaar vol vertrouwen worden afgesloten.

■ Tom den Boer & Hesper Schutte, Vogelbescherming Nederland, Postbus 925, 3700 AX Zeist, (030) 693 77 00.

Meer informatie

Vanaf half april is het boek *Lang leve de lepelaar*, vijf jaar samenwerken aan soortbescherming (ISBN 90-71473-04) voor f 39,95 te koop bij Vogelbescherming Nederland, Dribergseweg 16c, 3708 JB Zeist. Een lijst met uitgevoerde of nog in uitvoering zijnde projecten is hierin opgenomen. Voor overige vragen kunt u terecht bij de coördinator Soortbeschermingsplan Lepelaar bij Vogelbescherming Nederland: (030) 693 77 00.

LITERATUUR:

- Anonymus (1997):** Verslag van de workshop Toekomst van de lepelaar als broedvogel in het Deltagebied. Provincie Zeeland, Middelburg & Vogelbescherming Nederland, Zeist.
- Anonymus (1998):** De lepelaar als broedvogel in Friesland, Groningen en Noordwest-Overijssel. Workshopverslag, Vogelbescherming Nederland, Zeist.
- Bonjer, J. (1993):** 'Hollandse' lepelaars ontdekken nieuwe Franse voedselgebieden. *Vogels* 74: 30-31.
- Brouwer, G.A. (1964):** Some data on the status of the Spoonbill, *Platalea leucorodia* L., in Europe, especially in the Netherlands. *Zoölogische Mededelingen* 39: 481-521.
- Dijk, K. van (1995):** Voedsel- en rustgebieden van de Lepelaar in Nederland buiten Noord-Holland. Technisch Rapport Vogelbescherming Nederland, 14. Vogelbescherming Nederland, Zeist.
- Hattum, B. van, K. Swart & B. van der Horst (1998):** Microverontreinigingen in lepelaarkuilens uit het Zwanenwater. IVM/VU, Amsterdam.
- Jonker, J. (1992):** Voedselgebieden voor de Lepelaar *Platalea leucorodia* in Noord-Holland: actuele situatie, knelpunten en verbetering. Technisch Rapport Vogelbescherming Nederland, 8. Vogelbescherming Nederland, Zeist.
- Ommering, G. van & J. Walter (1994):** Soortbeschermingsplan Lepelaar. Ministerie van Landbouw, Natuurontwikkeling en Visserij, Den Haag.
- Poorter, E.P.R., J. van der Kamp & J. Jonker (1982):** Verslag van de Nederlandse lepelaarexpeditie naar de Senegaldelta in de winter van 1980/1981. Werkdoc. 1982-189 Abw. Ministerie van Verkeer & Waterstaat, Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders, Lelystad.
- Poorter, E.P.R. (1990):** Pleisterplaatsen van de Nederlandse lepelaars *Platalea leucorodia* in de Europese trekbaan. Vogelbescherming Nederland, Zeist.
- Sandberg, E. (1998):** Lepelaars vinden voedsel en rust in de weidegebieden rond Delft. *Het Vogeljaar* 46 (4): 155-160.
- Wintermans, G. & E. Wymenga (1996):** Voedsel voor Lepelaars, Knelpunten oplossingsrichtingen en aanbevelingen voor de inrichting en het beheer van voedselgebieden van lepelaars. A&W-rapport 124, Altenburg & Wymenga, Veenwouden.